

הרב נתן גשטטנר

אבדי"ק קרית אגודת ישראל

ור"מ מתיבתא "פנים מאירות"

בענין תולעים הנמצאים בדגים תשובה לחכם אחד

וכיארו הרב המגיד ז"ל, דסכירא ליה להרמב"ם שכל התולעים הנמצאים בדג מחיים אסורים, וזהו קוקא דאסירא (חולין סז), והטעם מפני שאינן מתהוין ממנו אלא נכנסים לו דרך נחיריו, וכשאמרו (חולין שם) דכוורי שריין, הוא כשהתליעו אחר מיתה, ודכוותא בבשרא אסירי, וזהו שאמרו פורנא דבשרא ולא אמרו דבהמה, משמע דאפילו לאחר מיתה אסירי, ונתנו טעם לדבר לפי שבשר הבהמה אינה מותרת אלא בשחיטה וכל דבר חי שיצא ממנה אפילו לאחר מיתה אסור, כיון שאי אפשר לו בשחיטה, אבל הדגים אינם צריכים שחיטה וכל דבר הגדל ממנו בהיתר הוא גדל וכמו תולעת הפירות עיי"ש. ומכואר בדעת הרמב"ם ז"ל לפי הבנת הרב המגיד ז"ל, דכל תולעים שנמצאים בדג מחיים אסירי משום שאינם מתהוים ממנו אלא נכנסים דרך נחיריו, ואין מציאות להתיר אלא כשהתליע לאחר מיתה, וזהו דרני דכוורי שריין. והא דכתב הרמב"ם תולעת הנמצאת במעי דגים אסורה, ואע"ג דלהרב המגיד בכל מקום שהם

וע"ד השאלה, במיני דגים המוכאים ממדינת דענמארק הנקראים "מעיא מאירען", שנמצאו תולעים בתוך בשרם ממש שיש שם חורים שבתוכם מונחים תולעים חיים, וכן מוצאים תולעים על הכשר שבחלל הדג כשפותחים את בטנו, וכת"ה נ"י כותב בשם חכמי הטבע שיש רגלים לדבר שהתולעים באים מבחוץ, כי עשו כמה נסיונות, ומהם, ששמו את הדגים הללו במים יחד עם דגים קטנים הנקראים שרימ"פ שאומרים שמהם באים תולעים, ואז מצאו תולעים, וכאשר לא שמו שם שרימפ"ס לא מצאו תולעים, ומעכ"ה האריך כזה כיד הי' הטובה עליו.

א. הנה הרמב"ם (פ"ב ממאכלות אסורות הי"ז) כתב "תולעת הנמצאת במעי הדגים ובמוח שבראש הבהמה והנמצאת בבשר אסורה, אבל דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ שמותר לאכלן כולן כאחת בתולעת שבתוכן, וכן המים שבכלים שהשריצו הרי אותן השרצים מותרים לשתותן עם המים וכו".

נמצאים אסורים, כתב הלח"מ ז"ל שדיבר הרמב"ם ז"ל בהווה שכן הדרך שנמצאים במעיו עיי"ש.

ב. וטרם שנכוא לדון בשיטת הרמב"ם ושאר ראשונים בענין תולעים שבדגים, נאמר כמה שכתב הרב המגיד בדעת הרמב"ם, דהא דככהמה אסורין התולעים אף שיצאו מהבשר לאחר שחיטה, משום שבשר הבהמה אינו ניתר אלא כשחיטה, וכל דבר חי שיצא ממנה אפילו לאחר מיתה אסור כיון שאי אפשר לו בשחיטה, משא"כ הדגים אינם צריכים שחיטה ולכן כל דבר הגדל ממנו בהיתר גדל ומותר עכ"ד, ולכאורה תמוה דמאי שנא בשר בהמה לאחר שחיטה מדגים, דהא לאחר שחיטה הוי בשר בהמה היתר גמור כמו דגים. וכבר עמד בזה בשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תפ"ג אות ד'), וכתב דמזה מוכח שמצות שחיטה הנעשית בבשר בהמה מתירתו תמיד, והני תולעים דלא מהני להו שחיטה חוזרין לאיסורן, דאי מאחר שחיטה הוא כאוכל דעלמא שלא נאסר מעולם, א"כ מה חילוק יש בין בשר בהמה לכוורי עיי"ש. וכן האריך בזה בס' זרע אברהם להג"ר מנחם זעמבא ז"ל (סי' אות י"ג) דשחיטה בכמהמה הוי היתר נמשך עיי"ש. וכן בס' כלי חמדה (פ' ראה דף ע"ט ע"א). ועל פי זה נראה ליישב לנכון הא דחולין (יז.),

דאיבעיא להו אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו, וכיארזו הרא"ש דנפקא מינה בבעיא זו לאדם שאסר עצמו באחד מן המינים מזמן ידוע ואילך, וכשהגיע הזמן היה לו מאותו המין שהיה אוכל והולך עד שהגיע הזמן, אם מותר לו לאכול מה שנותר בידו עיי"ש. ולכאורה דברי הרא"ש ז"ל מרפסין איגרא ואין לו מובן, דהרי ודאי דגם במדבר הוזהרו על הנבלה, אלא דנחירתן היתה שחיטתן ועיי הנחירה הסתלק איסור נבלה, וא"כ בשר נחירה שהוכנס לארץ כבר הותר עיי נחירה שבמדבר שבשעתה היתה דינה כשחיטה, וכיון שבמדבר כבר הותר עיי נחירה דהוי ליה כשחיטה, י"ל דשוב אין ההיתר נפקע לעולם, הואיל דכבר נשחט לפי דיני השחיטה שהיו נהוגין במדבר אבל בגדון הרא"ש שאסר עליו מין מן המינים, מהיכי תיתי להתירו כשהגיע זמן האיסור עיי שנשאר לו מין זה מקודם זמן איסורו, ומה בכך הלא מכאן ואילך ייאסר. ושוב מצאתי בעזה"י שכבר עמדו בזה גדולי עולם, ה"ה בס' צליח לחולין שם, וכן בחי' זקני הגרע"א ז"ל שם, וכס' דו"ז שבט סופר למס' חולין, והניחו בקושיא. ברם למאי דמוכח מדברי הרב המגיד הנ"ל דשחיטה הוי היתר נמשך אתיין דברי

הרא"ש היטב, דהן אמת שאכרי נחירה שהוכנסו לארץ כבר הותרו במדבר ע"י שחיטה דנחירתן זוהי שחיטתן, מ"מ צריך שההיתר יימשך בכל רגע, כלומר דחשבינן כאלו חתיכה זו נעשה בה מעשה נחירה המתירו בכל רגע, והנה כשנכנסו לארץ ונצטוו על השחיטה בסימנין דוקא, והנחירה אינה מועלת להתירו, נמצא דההיתר הנחירה המתחדש כל רגע אינו מועיל כלל, שהרי אחרי כניסתם לארץ אין הנחירה מתרת, וא"כ הוי לן לאסור התיכה זו משהוכנסה לארץ דהוי ליה כאלו נחרוה בארץ דלא מהני, ומרחוינן דמ"מ מספקא ליה בגמרא להתירו, ומשום דכיון דאשתרי קודם זמן איסורו אשתרי לעולם, לכן שפיר למד מזה הרא"ש דהוא הדין בכל נדר שאסר על עצמו מין מן המינים, דיש להתירו ממה שנשאר מקודם זמן איסורו, כיון דכבר יצא בהיתר. וכבר כתבנו כן בס' נתן פריו עמ"ס חולין שם. וכעת ראיתי מה שהאריך כזה בס' קובץ הערות יבמות (ס"י תקל"ג) עיי"ש.

ג. ומעתה נחזור לדברי הרב המגיד ז"ל שכתב בדעת הרמב"ם דכל תולעת שבדגים חיים אסורים משום שאינם מתהוים ממנו אלא שנכנסים בו מעלמא, ברם הגאון הקדמון מוה"ר דוד עראמה ז"ל כחידושו על

הרמב"ם הובא בס' הליקוטיו שברמב"ם הוצאת ר"ש פרנקל - כתב, דממה שכתב הרמב"ם דדג מליח שהתליע התולעת מותרת שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ שמותר לאכלן, נראה דטעם הרמב"ם שבדגים חיים אסור אפילו בבשרם, הוא משום שמחיים הרי הוא כמחובר, ולא כטעם הרב המגיד דאין אלו שלו אלא שבאו מעלמא עיי"ש. דאמנם בש"ס שבת (עה.) אמרו בחלזון דאינו חייב משום דישה שאין דישה אלא לגדולי קרקע עיי"ש, ומוכח דדם אינו בגדר גידולי קרקע וכמש"כ המנחת חנוך (מוסך השבת מלאכת קוצר) מ"מ יתכן דבעודו בחיים במים דינו כמחובר לענין דין תולעים. ועיי"ן מג"א (ס"י תו"צ סק"ו) בשם מהרש"ל דהצד דגים חייב משום קוצר דהוי עוקר דבר מגידולו וכדאיתא בירושלמי עיי"ש. ואכמ"ל. ולדברי הר"ר דוד עראמה ז"ל, סבירא ליה להרמב"ם דאף אם ברור שהתולעת נבראה בדג מחיים ג"כ אסור, משום דדינו כפירות מחוברין שהתולעים שבהם אסורין אף אם לא פירשו, וכרמב"ם שם (פ"ב הט"ו).

ד. ונראה דגם דעת ספר התרומה ז"ל הוא כדעת הרמב"ם ז"ל דכל תולעים הנמצאים בדגים מחיים אסורין, וכמו שכתב בחידושי הרשב"א חולין (סו:)

"אבל הרב בעל התרומות ז"ל נראה שפירש, קוקאני הנמצאים מחיים בין בבהמה בין בדגים לא שנא שנמצאו בראש או בכני מעים ואפילו בגוף החתיכה אסורין, וקשה לי דאיכא (נראה דצריך לומר, א"כ) מוראנא דכוורי דמשתרא איצטריכנן לפרושי שהם הגדלים בחתיכת הדג לאחר מיתה, ואפילו כן אפילו דבשרא נמי כהאי גוונא דהאי שעתא לא כעיא שחיטה, וכי קא גבלי כהיתרא קא גבלי, דלא אסרו מוראנא דבשרא אלא כשהתליע מחיים, אבל כשהתליע לאחר מיתה לא שנא דבשרא ולא שנא דכוורא שרי דהוי ליה כפרי שהתליע אחר שנתלש עכ"ל. ומבואר דדעת ספר התרומה ז"ל, דכל תולעים הנמצאים בדג מחיים אסורין בין שנמצאים בכני מעים ובין שנמצאו בגוף החתיכה, והרי זה כדעת הרמב"ם ז"ל וכפי שביארו הרב המגיד ז"ל דכל תולעת שנמצא בדג מחיים אסור. ומה שהקשה הרשכ"א על התרומות מהא דדרנא דכוורי שרי דלהתרומה צריך לפרש דמיירי לאחר מיתה, וא"כ תקשי דגם בדרני דבשרא לישתרי דהא כהאי שעתא לא בעי שחיט, הנה כבר תירץ הרב המגיד ז"ל קושיא זו, דבשר בהמה כיון דצריך שחיטה א"כ כל דבר חי שיצא ממנו לאחר מיתה אסור דלא אהני ליה

שחיטה, והיינו כמו שביארו בשו"ת אבני נזר הנ"ל דשחיטה הוי היתר נמשך וכל רגע ורגע אנו צריכים להיתר השחיטה של חתיכת בשר זו, וכיון שעל התולעת היוצאת מן הבשר לא מהני שחיטה ממילא נשארה באיסורה. גם כפי שערי דורא (סי' נ"ב) כתב כספר התרומה ז"ל יומסיק פרק אלו טריפות (סז:) תולעים שנמצאו בכבד או בחתיכה בשר אסורים התולעים וכו', ובחתיכות דגים מותרים וכו', ומיהו פסיק שם דאף בדגים אסירי דקאמר דהלכתא קוקני אסירי, ופי' ר"ת תולעים שבדגים משום דעיילי באוניה כי נאים, דאינה גדילים בגוף הדג אלא מעלמא נכנסים באונו כשהוא ישן וכבר שרצו על הארץ, והלכך ק"ל דכולם אסירי בין תולעים הנמצאים בחתיכות בשר בין הנמצאים בחתיכות דגים, וכל שכן בכני מעים דאיכא למימר דמעלמא אתו, אבל לאחר שחיטה שנשחטה הבהמה ימים הרבה, אם באו תולעים בבשר או בגבינה או בדגים מחמת סירחון או אפילו התולעים עצמן מותרין עכ"ל. ומקור דבריו נראה מס' התרומה הנ"ל. וכפי תורת חטאת (כלל מ"ז מ"ח) כתב דמשמעות השערים דאף בדגים אסור בכל ענין, והיינו אף תוך בשרו עיי"ש. וכונתו לשערי דורא הנ"ל.

עיי"ש. ובאמת פשטות דברי ספר התרומה ושערי דורא מורין דסכירא להו דכל תולעת שנמצא בדג מחיים אסור דחיישינן שנכנס מעלמא, וכאשר כן הבין הרשב"א והתורת חטאת בדעתם וכנ"ל, וכאשר כן הוא דעת הרמב"ם לפי הבנת הרב המגיד.

ז. ומכל מקום לדינא, הלא מבואר בטור ושו"ע יו"ד (סי' פ"ד סט"ז) כל התולעים הנמצאים בבהמה בין שהם בין עור לבשר בין שהם במעיהם אסורים, והנמצאים בדגים במעיהם אסורים, בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים וכו', והא דאסרינן דוקא דמחיים, אבל הגדלים בבשר אחר שחיטה או בדגים וגבינה מותרים וכו', ויש מי שאוסר התולעים המתהוים לאחר שחיטה מכל דבר הטעון שחיטה (הגה), ונהגו להקל כסברא הראשונה". הנה פסק דתולעים הנמצאים בדגים בתוך הבשר מותרים ולא אסר אלא מה שנמצא במעיהם. ואף דלענין תולעים המתהוין. בבשר לאחר שחיטה כתב דיש מי שאומר, והוא דעת הרמב"ם ז"ל, כרם לענין לאסור בדגים תולעים הנמצאים בו מחיים בבשר אף שהרמב"ם אסרו וכמש"כ הרב המגיד הנ"ל, מכל מקום המחבר לא הביאו כלל. ולכאורה יש לתמוה שהביא דעת הרמב"ם ז"ל רק לחצאין, ואם הביא בשם יש מי

ה. אולם בסי' ים של שלמה (חולין פ"ג סי' ק"ד) כתב, דמה שכתב השערי דורא דתולעים הנמצאים בחתיכת דג אסורים, נראה דלא אסרינן אלא היכא דאיכא להסתפק דמעלמא אתו ובא לבני מעיים ואחר כך נפל מן בני מעיים לחתיכה בשעת קריעת הדג, אבל היכי שידוע שלא בא מן בני מעיים כגון שגדלו בין עור לבשר או כהאי גוונא שרי, וכן כתב מהרא"י בשערים שלו עיי"ש. וכעין זה כתב הב"ח יו"ד (סי' פ"ד) דלא אסר ספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא אתי מעלמא כאזניו, אבל בנמצאין בין עור לבשר מותרין וכדמוכח באיסור והיתר להר"ר יונה (סי' מ"א אות ט') לחלק בין דג שלם לחתיכת דג עיי"ש. ועיין מנחת יעקב על תורת חטאת שם (סק"ד) שהביא דברי הב"ח ויש"ש הנ"ל.

ו. כרם בתשו' בית אפרים (יו"ד סי' כ"ה) השיג על הב"ח שכתב בדעת ספר התרומה ושערי דורא לחלק בין דג שלם לחתיכה, וכתב דאין זה במשמע בדבריהם, אלא דס"ל לספר התרומה ושערי דורא דלמאי דאמרינן דהלכתא קוקיאני אסירא אודא להך דאמרו דמורני דכוורי שרי ולא פסקינן כהא דכוורי שרי, וכן נראה דעת הסמ"ג (לאוין קל"ב) ורוקח (סי' תס"ג)

שאוסר דתולעים המתהוים כבשר לאחר שחיטה אסורין, הוי ליה להביא גם דיש מי שאוסר גם בדגים כל תולעים שנמצאים מחיים. ונראה דס"ל להב"י, דכיון דגם הרמב"ם לא כתב אלא "תולעת הנמצאת במעי הדגים", משמע דהרמב"ם עצמו לא אסר בדגים אלא במעיהם ולא בתוך בשרם. ועיין מה שכתבנו לעיל אות א' בשם לחם משנה. ומכיון שהטור והמחבר והרמ"א ז"ל הסכימו לדינא דתולעים שבתוך בשר הדגים מותרין, נראה דאין מקום להחמיר ולחוש לדעת הרמב"ם ובעל התרומה לאסור כל תולעת שכבשר הדג ואפילו לבעל נפש, וכמו שכתב התומים בקיצור תקפו כהן (סי' קכ"ד) דגם באיסורי תורה של כרת ומיתת כ"ד אזלינן כתר רוב פוסקי ולא חיישינן למיעוט, ואף כדיני ממונות אין לומר קים לי נגד הכרעת המחבר והרמ"א ז"ל עיי"ש.

ח. ועיין בשו"ת לחם שלמה להגאון משאמלוי ז"ל (י"ד סי' ע"א) שהביא מהגאון מוה"ר שאול ז"ל אבד"ק ראצפערט, שרצה להתיר הני תולעים הנמצאים על הקארמין משום שלדעתו לא אתי מעלמא ומיניה קא גבלי עיי"ש, וכן בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' י"א אות א') כתב שאם יאמרו חכמי הטבע שהתולעים מגוף הדג נשרצו יש פנים להתירם עיי"ש,

ולא חשש כלל לשיטת הרמב"ם ודעימיה דכל תולעת שנמצאת מחיים בדגים אסורים, ומוכח דכיון דנפסק בשו"ע דתולעים שבתוך בשר הדגים מותרים משום דמיניה קא גבלי, אין צריך לחשוש לדעת הרמב"ם ז"ל ודעימיה המחמירים גם בזה. (ועיין במפתחות שבשו"ת לחם שלמה שם שהביא בשם הרה"ק מוה"ר שלום אליעזר ז"ל מראצפערט, שנתברר ע"י חכמי הטבע דהני תולעים דכרגי קארפין באים מעלמא ואינם גדלים מן הדגים עצמן ואסירי עיי"ש ועיין לקמן אות ט' בשם חזון איש ז"ל. ועיין בס' כנסת הגדולה (י"ד סי' פ"ד הגב"י אות ק"א) שמתחלה רצה לומר דמה שאסר בעל התרומה תולעים שבחתיכות דג מחיים, היינו משום דס"ל דהא דאמרו בגמרא דרני דכוורי שרי היינו דוקא דרני הוא התולעת הנקראת גנבי ליי"א וכמש"כ רש"י, שאין דרך הדגים לגדל מבשרה אלא דרני, אבל שאר תולעים אין דרך ליגדל בדג אלא דמעלמא אתי דרך חוטמו ולכן שאר תולעת שנמצאת בדג אסירי, ושוב כתב כדרכו של הב"ח לחלק בין דג שלם לחתיכת דג עיי"ש. ומ"מ לדינא אין בזה נפקא מינה דהא המחבר פסק דכל תולעת שבתוך בשר הדג מותר וכנ"ל.

ט. אולם בנדון שאלתנו, שכתב

המעים שאינן דרך בית הרעי אלא הנמצאים סביב למעיו מבחוץ עיי"ש (וכנראה שיש שיבוש בלשון שו"ת בית אפרים שם עיי"ש). וא"כ נראה דגם מה שנמצא על חלל הבטן הו"ל בגדר תולעים הנמצאים במעיהם דאסורין, דמה לי אם נמצא על המעי ממש או על הבשר שבחלל הבטן שממול למעים, כי בקל יכולה התולעת לבוא מן המעים על הבשר שממול כיון שאין שום מחיצה מפסקת לפניו, ולא התירו אלא "בין עור לבשר או בתוך הבשר", וכלשון הרשב"א והשו"ע, והתולעים הנמצאים על בשר חלל הבטן אינם בגדר בין עור לבשר ולא בגדר בתוך הבשר ופשוט דאסורין. ועיינן כאור זרוע (ה' טריפות ס"י תל"ו) שכתב "תולעים שנמצאו בגוף הדגים שריין ונמצאו כחוטמן ובמעיהם אסירי, מיהו אינו יודע מאי דאמר לשתכחו בית הרעי, מאי בית הרעי שייך בדגים". ומשמע דכל בני המעים שבדגים הם בכלל מקום האיסור כיון דלית ביה בית הרעי.

י. ונראה דהיכי שמוצאים תולעים כמעיהם וגם בתוך בשרן, בכהאי גוונא אסרינן גם מה שנמצא בבשרן, דאע"ג דהיכי שמוצאים תולעים בבשרם בלבד מותר, משום דתלינן שהוא מהבשר עצמו ולא באו

מעכ"ה נ"י דהני תולעים נמצאים לא רק בתוך הבשר ממש אלא גם על הבשר מבפנים כחלל הדגים, והרי מבואר בשו"ע (סי' פ"ד סט"ז) דתולעים הנמצאים בדגים במעיהם אסורים עיי"ש, ומעתה יש לעיין בהני הנמצאים בחלל בטן הדג אם הוא בגדר "במעיהם" שאסורים. והנה כס' תורת הבית הקצר (בית ג' שער ג' דף פ"ב ע"ב) כתב "תולעים הנמצאים במעי בהמה ואפילו בין עור לבשר אסורים, לפי שאין דבר שכבהמה מותר אלא כשחיטה וכו', ואין צריך לומר הנמצאים במעיה שאותן מן החוץ הן באים ואסורין משום שרץ השורץ על הארץ, וכן הנמצאים במעי הדגים אע"פ שאינם נמצאים דרך בית הרעי, פעמים שהתולעים נכנסים דרך אזנו כשעה שהוא ישן, תולעים הנמצאים בדגים בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרין שאלו באמת מבשרן נגדלו ולפיכך מותרין עכ"ל. ומבואר, דהא דאסרו תולעים שבמעי הדגים, אין הכוונה שהם נמצאים דרך בית הרעי, אלא אף מה שנמצא מבחוץ לבית הרעי במעיהם אסורין, ולא הותר אלא מה שהוא בין עור לבשר או בתוך הבשר. וכן דייק בשו"ת בית אפרים (יר"ד ס"י כ"ה) מלשון תוה"ב הנ"ל, דהא דתולעים במעי דגים אסורין, הכוונה לאותן

מעלמא, ועל כרחק משום דלא שכיח שיבואו תולעים לתוך בשרם מעלמא, מכל מקום היכי שמוצאים תולעים מאותו המין במעיהם דאסרינן ומשום דאמרינן דמעלמא אתיין, איכ יש לאסור גם את התולעים שמאותו המין הנמצאים בתוך בשרו, וסמוכין לזה ממה שכתב הרמ"א י"ד (סי' קפ"ח ס"ה) באשה שיצאו ממנה בצורת בריה כמין קליפה או כמין שערות, דאם הם נימוחים טמאה ואם אינם נימוחים טהורה, ואם נימוחו קצתן וקצתן לא נימוחו דטמאה, ואם בדקה ג' פעמים כל מה שראתה ולא נימוחו כלל, שוב אין צריך לכדוק מה שהיא רואה אחר כך כדרך זה, שהוחזקה שדברים אלו אינן דם רק באין ממכה שבגופה עיי"ש, וכתב בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא תנינא תשובה ק"ט) דמה שכתב הרמ"א שאם בדקה ג' פעמים כל מה שראתה ולא נימוחו כלל שוב אין צריכה לבדוק, היינו רק לענין שתתחזק אחר כך שלא תצטרך עוד בדיקה כלל, דלזה בעינן בדיקת כולם, אבל לענין לטהר אותה ראייה די בבדיקה ג' מהם עיי"ש. ועיין בסדרי טהרה שם (סק"ז). ועיין בזה בשו"ת חת"ס (י"ד סי' מ"ט). הרי דאם בדקה ג' מהם ולא נימוחו, על ידי זה מחזקינן גם את השאר דמסתמא לא ימחו ומחזקינן שאינם דם, דמהני

שנבדקו ונתכרוו שאינן דם, אנו דנין על השאר שיש להן צורה דומה. וכמו כן נימא לעניננו, שאם מצאו תולעים במעיהם דהיינו כחלל הבטן, דאסרינן משום דתלינן דמעלמא אתיין, ומאותו המין אנו רואים גם בתוך בשרן, איכ נלמוד סתום מן המפורש ונימא דגם מה שנמצא בתוך הכשר אחי מעלמא, ואע"ג דלענין דם לא תלינן שבאים ממכה אלא בבדיקה ג' פעמים, היינו לקולא, דלטהר גם את השאר שלא נבדק בעינן שימצא ג' שבדקו ולא נימוחו, אבל לחומרא י"ל דסגי גם בתולעת אחת, שאם מצאה במעיהם דמזה נחשוש שגם מה שנמצא בתוך בשרו אחי מעלמא ואסור. ובעיקר דברי שו"ת טוטויד הנ"ל, עיין שו"ת חת"ס י"ד (סי' קנ"ט) ואכמ"ל.

יא. ועיין ר"ן חולין (סז:) שכתב "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרים מכשרו שרייץ", ומשמע דההיתר בתולעים הנמצאים בתוך כשרו של הדג, הוא משום דלא אפשר שבאו מן החוץ. ויתירה מזו כתב בחי' הרא"ה לחולין הנדפס מחדש שם (סז:) "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו ודאי מכשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ שרייץ". ולפי' צריך לומר דהא דמתירים תולעים הנמצאים בבשר הדג, היינו משום

דכזה אינו מצוי שיבואו התולעים מבחוץ וכך קים להו לחו"ל. אבל כשמצאו מאותו מין תולעת גם בחלל הבטן דהיינו במעיהם, וככהאי גוונא הרי אסרו דהא כשנמצאו במעיו חיישינן שבאו מבחוץ, אי"כ יש לומר דאסרו גם מה שבתוך הבשר, דהא חזינן דאיכא ^{אוצר החכמה} לפנינו תולעת מאותו המין שחיישינן שבא מן החוץ, ואי אפשר דגם מה שנמצא בתוך הבשר בא מן החוץ והא דכנמצא בתוך הבשר מכשרינן, היינו משום דכסתמא נקטינן דתולעת שבתוך בשר הדגים הוא מה שנולד שם, דאינו מצוי שיבוא מבחוץ ויכנס לתוך הבשר, אבל היכא שאנו מוצאין תולעת מאותו המין גם במעיהם דאסרינן, אפשר דבכה"ג אסרינן גם התולעת שבתוך הבשר.

יב. והנה בנדון דידן אשר לדעת חכמי הטבע התולעים באים מבחוץ, ודאי שצריך לחוש לדבריהם, דהרי קפילא ארמאי נאמן אפילו לקולא וכמבואר בשו"ע יו"ד (סי' צ"ח ס"א) וכש"ך שם (סק"ב), ומכל שכן שחיישינן לדבריו לחומרא. ועיין שו"ת פנים מאירות (ח"א סי' י"ב) דיש לסמוך על נאמנות הרופאים, ועיין שו"ת חת"ס (יו"ד סי' קנ"ח) בזה. ומכל שכן שנחוש לדבריהם לחומרא. ועיין שו"ת חת"ס (יו"ד סי' קט"ז ד"ה האמת) שהכריע

כהרמב"ם נגד דעת התוס' ורשי ז"ל בענין בית החיצון ופרוזדור, עפ"י חכמי הטבע וספרי הניתוח מרופאים מומחים המעידים כרמב"ם עיי"ש. ואף אם נימא דבגמרא משמע דכל תולעת שבתוך הבשר של הדג אינה באה מן החוץ, וכמשי"כ הרא"ה והר"ן הנ"ל שהתולעים שבבשר הדג הם ודאי מבשרו, מ"מ כיון שלפי חכמי הטבע תולעים אלו באים מבחוץ ודאי שיש לחשוש לדבריהם, ואין זה נגד דברי חו"ל דבכמה דברים נשתנו הטבעיים, וכעין מה שכתבו התוס' מועד קטן (יא.) בהא דאמרו שם כוורא סמוך למסרחיה מעלי, דבזמן הזה תופסים סכנה למיכל כוורא סמוך לסירחון, ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה, או שמא נהרות דבכל מעלו לו טפי. וכעיי"ז ¹¹³⁴⁵⁶⁷ בתוס' חולין (מז.) דבהמות שלנו חלוקות משלהם, ככבורות (יט:) דפרה בת שלשה שילדה ודאי לכהן ובהמות שלנו יולדות לפעמים בשנה שניה. ועיין בזה במג"א (סי' קע"ג סק"א), ובשו"ת חת"ס (יו"ד סי' ק"ב). (ובאמת יש להעיר, לפי מה שכתבו התוס' מועד קטן (יא.) הנ"ל דיש מפרשי דכוורא לא בכלל דגים מיירי, ושם דג ששמו כוורא משונה משאר הדגים וכדאמרינן בחולין (קט:) אסר לן גירותא שרא לן לישנא דכוורא,

ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד עכ"ד. ולפי"ו י"ל דהא דאמרו בגמרא חולין (סז:) דרני דכוורי שריא, היינו רק במין דג ששמו כוורי, דקים להו לחז"ל דהתולעת שנמצא בתוך דג זה לא אתי מעלמא, ואין ראייה להתיר מזה שאר דגים שנמצאת תולעת בתוך בשרם. וכאמת כבר דרך בדרך זו בס' כנסת הגדולה (י"ד סי' פ"ד) הנ"ל, שרצה לומר דהא דדרני דכוורי שרי היינו רק מין תולעת מיוחד הנקרא גרביליי"ש וכפירש"י שם. אלא דפשטות דברי הפוסקים שלא חילקו בזה לא כן משמע. וכיון דאפילו לקולא נקטינן דנשתנו הטבעים, מכל שכן דניחוש לחומרא לדברי הטבעיים שאומרים שתולעים אלו באין מבחוץ, ואין זה נגד דברי חז"ל, וכמש"כ תוס' מו"ק הנ"ל דשמא נהרות דבכל שאני שכך היה טבען שתולעת שבתוך בשר הדג אינה באה מן החוץ.

יג. והנה מעכ"ה נ"י הביא בשם חכם אחד. שרצה להתיר הני תולעי שבדגים ואף דמעלמא אתיין, משום שכשעת כניסת התולעים לתוך הדגים הם קטנים מאוד, ואי אפשר לראותם אלא ע"י זכוכית מגדלת, ולכן באותה שעה עדיין אינן בגדר שרצים ולא הוי דינו כאתי מעלמא עכתו"ד. הנה עיקר הך דינא דדבר שאינו נראה

אינו נאסר, כתב ס' חכמת שלמה להגר"ש קלוגר ז"ל ליר"ד (סי' פ"ד סי"א), דעל ידי זכוכית מגדלת נראים תולעים קטנים בכל מים שבעולם, אך התורה לא ניתנה למלאכי השרת ולא אסרה תורה רק מה שביד האדם להפריש, אבל מה שאינו בידו ואינו נראה לעינים לא אסרה תורה עיי"ש. ועיין בס' משמרת שלום י"ד (סי' פ"ד שפ"ד סק"ח י"), ובדרכי תשובה (סי' פ"ד סק"ט וכ"ח) מה שהביאו בזה. ובשו"ת דברי ישראל להגר"י ועל"ן ז"ל (י"ד סי' י"ב), האריך בענין הבאציללן הממלאי חללי דעלמא דאין בהן איסור שהרי אי אפשר להמלט מהן, ושם הביא שיש חכמי טבע האומרים שאין הם בגדר בעל חי כלל אלא בגדר צומח עיי"ש. (ונראה דהני באציללן הם הם הגורמים צמיחת וגידול הצומח והחי, דלולא הם שיש בהם חיות הרי הצומח והחי כדומם שאין בו כח צמיחה, וכך הטביע יוצר בראשית). ועיין ס' דברי שאול יוסף דעת להגר"ר יוסף שאול ז"ל (יר"ד סי' שע"ה סי"ח), דכל שיעורי חז"ל מונין רק לפי מה שהוא עפ"י דרכי הטבע, ולא כפי תחבולות שהמציאו אנשים בימינו, דאלי"כ ישתנו דרכי התורה מדי יום ביומו לפי המצאת בני אדם וגם ממדינה למדינה לפי מדת חכמיה, וזה אי אפשר דדיני התורה שוים ככל

מושבות בני ישראל עפ"י השערת חז"ל כמו שהיה בימיהם עיי"ש. ועיין שו"ת הרי"ם (יו"ד סי' י"ד) דכל מה שאמרה תורה צריך להיות כדרך אותו דבר, ולכך בשכת בעינן הוצאה כדרך הוצאה ובאכילה כדרך אכילה ועיין בזה בשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' ג'). וכמו כן לא אסרה תורה תולעים שאינן נראים לעין אלא ע"י תחבולה של זכוכית מגדלת וכמשיכ הגרשיק ז"ל הנ"ל. ועיין שו"ת דובב מישרים (ח"א סי' א') לענין נגיעה בס"ת שההפסק ניכר רק ע"י זכוכית מגדלת אם מהני עיי"ש. ועיין בשו"ת שארית ישראל להגרי"ו מינצברג ז"ל (ח"א או"ח סי' י"א) מה שהשיג עליו בזה.

יד. ברם אף אם אין איסור באכילת השרצים שאינם נראים לעין, מכל מקום אין זה מועיל לענינינו להתיר, דהרי מכואר כגמרא (חולין סז): קוקיאני שרו מאי טעמא מיניה גבלי עיי"ש, הרי דההיתר למיד דקוקיאני שרי הוא משום שנוצר מן הבשר ובהא דמסיק שם דדרני דכוורי שרי כתב הר"ן "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרין מבשרו שרייך". וכן כתב הרשב"א כתורת הכית הקצר (סי' ג' שער ג') - דף פ"ב ע"ב - וז"ל "תולעים הנמצאים בדגים בין עור לכשר או בתוך הכשר מותרים שאלו

באמת מכשרן נגדלו ולפיכך מותרים שהדגים אינן צריכין שחיטה ובאסיפה בעלמא מותרים". הרי דלא מצינו היתר אלא בתולעי שנוצרו ונגדלו מבשרו, דבכהאי גוונא אין זה ככלל שרץ השורץ על הארץ, דכיון דמינייה קא גביל אין לבשר הדג דין ארץ לגבי שרץ זה, דכך קים להו לחדל דשרץ השורץ על הארץ ליכא אלא היכא דהשרץ והארץ תרי מילי נינהו, אבל כשהשרץ נוצר וגדל מתוך בשר הדג הוי ליה השרץ והדג מילי חדא ואין זה בגדר שרץ השורץ על הארץ. וא"כ כנדון דידן אף אם אמת היא שהשרץ הגיע לבשר הדג בשעה שלא היה נראה לעין והיה מותר באכילה, מכל מקום ודאי דאין זה בגדר מיניה גבלי ולא נוצר ולא נגדל מבשר הדג, והרי לא מצינו היתר אלא כשהתולעים "נוצרים מבשרך" וכלשון הר"ן, וכן "מכשרן נגדלו" וכלשון הרשב"א, וכנדון זה שריצת התולעת בבשר הדג הרי הוא בגדר שורץ על הארץ, דהדג הוא בגדר "ארץ" לגבי תולעת זו, כיון שהתולעת הזאת לא נבראה מתוך בשר הדג הוה וכיון דכגמרא ובראשונים לא נמצא היתר אלא כתולעת שנוצרה מתוך בשר הדג, מנא לן לחדש ולומר דגם כשלא נוצרה מתוך הדג תהא מותרת, ואף אם נודה דאין זה בגדר דאתי מעלמא

כיון שכשעת ביאתו מעלמא לא היתה נראית והיתה מותרת באכילה, מי"מ טעם זה כלכד לא סגי להתיר, דהא לא מצינו היתר אלא היכי דמיניה גבלי דהיינו שנוצר מבשר הדג, והרי תולעת זו לא נוצרה מכשר הדג, אלא מביצת התולעת שמבחוץ.

טו. ושוב ראיתי להגאון חזון אי"ש ז"ל (י"ד ס"י י"ד, א', אות י'), שאחרי שכתב שם (אות ח' ט') בשם ספרי הטבע אורות התולעים שכדגי קארפין שהם נולדים מבחוץ, ועל ידי שנופל זוג אחד של השרץ לתוך המים שבבריכה הם פרים ורבים שם לרבבות, והם שרץ המים במוחלט, הוסיף "אם הבריכות מופסקות מן המעין ואין להם יציאה, עדיין אין התירם מוכרע, אם אביהם שרץ פרה ורבה והוליד זרעו במים שבכלים ושכבורות, י"ל שזרעו מיוחס אחריו, ואין דין שרץ שבכלים אלא בזמן שכח היולי שבמים מהוין אותן, שכן הדין בדגים טמאים שהכניסו לכלים והולידו שם". ושם (אות י"ב) הוסיף לבאר, דדג טמא ששרץ בכלים הולד אסור כדין היוצא מן הטמא טמא, ולא שייך להתיר אלא במתהוין מאליהן, וגם אין מקום בסכרא לזה שבשביל שנולדו בכלים לא נתבטל איסורן שמצד אמן שהן מין אמן עיי"ש. הרי שהתולעת שהטילה זרעה בכלי אין

דינו כשרצים שבכלים שמוותרים וכשו"ע י"ד (סי' פ"ד ס"א), דהיתר דכלי ליכא אלא בזמן שכח ההיולי (עיין רמב"ן (בראשית א' א') כי החומר הראשון נקרא כלשון יוני היולי, והוא יסוד דק מאוד אין בו ממש אבל הוא כח הממציא מוכן לקבל צורה ולצאת מן הכח אל הפועל עיי"ש) הוא במים המהוים אותם, אבל כנולד מזרע שרץ ה"ז אסור כמו כדג טמא שהשריץ בכלי. ואע"ג דזרעו של התולעת ודאי שאינו נראה לעין כשעה הטלתו במים שבכלי, ועכ"פ לא עדיף מביצת התולעת הנכנסת לתוך כשר הדג ואעפ"כ פשיטא ליה להגאון חזון איש ז"ל דדינו כנולד מן השרץ ואסור, ומשום דבעינן שיסוד הויתו והכח ההיולי שכתוכו הוא מהמים שבכלי. וכמו כן לענין ההיתר דרני שבכורני, לא מצינו היתר אלא היכי שיסוד ההיולי של התולעים האלו הוא מתוך הדג עצמו, אבל בתולעת הכאה מן החוץ אף שבאותה שעה אינה נראית מי"מ כיון דלאו מיניה גבלי אסור. ובאמת בלאו הכי אין לכנות יסוד על זה, דמאן יימר דלא משכחת שיכנס התולעת או ביצתה כדג כשהיא נראית לעין, ואם חיישינן לדברי חכמי הטבע לחומרא שאומרים שהתולעים באים מבחוץ, מנלן לסמוך עליהם

הו"ל כמאן דליתא, מ"מ לענין הך דינא שאמרו דתולעת הגדילה כדגים שרי י"ל דבעינן דוקא שהכח ההיולי יהא מן הדגים ולא מעלמא, וכמש"כ החזון איש ו"ל לענין תולעים שבכלים, ואין לנו שום ראיה מכרעת לומר דסגי להתיר ע"י שביצת התולעת אחיא להרג כשעה שלא היתה נראית, וכיון שביצת התולעת באה להרג מעלמא ולא נבראה התולעת מכח ההיולי שבדג, נקטינן לאיסור.

טז. ולדינא, הנה מבואר בשו"ע יו"ד (סי' פ"ד סט"ז) דתולעים הנמצאים כדגים בין עור לבשר או בתוך הבשר ה"ז מותר, כשלא פירשו לגמרי וכש"ך שם (סקפ"ד), ואף דדעת הרמב"ם דכל תולעת שנמצא בדג מחיים אסור וכמש"כ הה"מ (פ"ב מאכלות אסורות הי"ז), וכן נראה דעת ספר התרומה ושאר ראשונים וכמש"כ בשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' כ"ה), מ"מ הטור והב"י והרמ"א לא חשו לשיטות אלו. גם מש"כ בכנסת הגדולה (יו"ד סי' פ"ד הגב"י אות ק"א) לחד פירושא, דלא התירו אלא סוג מסוים של תולעת שבבשר הדג דקים לן ולא אתי מעלמא, ומעכ"ה נ"י הביא כע"ז בשם שו"ת שבט הלוי (ח"ד יו"ד סי' פ"ג), ויש להוסיף עוד ממה שכתבו התוס' מועד קטן (יא.) דיש דג מסוים

לקולא ולומר שאין התולעת ניכרת לעין בכניסתה בשום פעם. ועיין יו"ד (סי' קת"ז ס"ה) שיש מסתפקים אם מותר לסמוך על הרופאים להקל עי"ש. ובשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קנ"ח. קע"ג).

טז. וראיתי למע"כ נ"י שכתב להוכיח דאיסור שרץ מתחיל אף כשאינו נראה לעין, דאלי"כ איך משכחת בריה, דהא מבואר כיו"ד (סי' ק') דלא הוי בריה אלא בדבר שהוא אסור מתחלת ברייתו, וא"כ איך יתחייב באכל נמלה כל שהיא משום בריה והלא אינו אסור מתחלת ברייתה דבשעה שעדיין אינה נראית אינה אסורה עכ"ד. כרם אי משום הא לא איריא, די"ל דבשעה שאינה נראית לעין הוי לה כמאן דליתא, ותחלת ברייתא לא הוי אלא בשעה שמתחלת להיות נראית לעין, ובאותה שעה הרי כבר נאסר. וקרוב לזה כתב בס' מטה יהונתן כיו"ד (סי' ק' ס"א) ליישב הקושיא דאמאי כיצה שיש בה אפרוח הוי בריה דהא לא נאסר מתחלתו - ועיין ש"ך שם (סק"ב) דבעידנא דקא גביל האפרוח דהיתרא הוא - ותירץ דבשעה שהתחיל להתרקם נעשה בריה חדשה ואז נאסר ושפיר נקרא דנאסר מתחלת ברייתו עי"ש. אלא דאף אם לענין דין בריה חשוב דהוי איסור מתחלת ברייתו ומשום דבשעה שאינה נראית

ששמו כוורא ומשונה בכמה דברים משאר דגים עיי"ש, וא"כ ודאי י"ל דהא דאמרו דרני דכוורי שרי היינו רק בכוורי ולא בשאר דגים, וא"כ אין לנו ראייה להתיר תולעים שבכשר שאר דגים, מ"מ כיון שבשו"ע לא חילקו בזה, מוכח דכל תולעת שבכשר הדג שרי. אבל תולעים הנמצאים בדגים במעיהם אסורים וכמבואר בשו"ע שם, ומבואר בתורת הבית להרשב"א ז"ל דלאו דוקא שנמצאים בדרך בית הרעי דאסורה, וכתב כש"ת בית אפרים שם דגם מה שנמצא סביב למעיו מבחוץ אסורה. וא"כ בהני דגים שנמצאים תולעים בחלל הבטן שהוא סביב למעיו ודאי דאסורין. ובכהאי גוונא מסתבר מאוד שאם נמצאים מאותו סוג תולעים בתוך הכשר ג"כ אסורין, דכיון שאסרנו את התולעים שבמעיו משום דאמרינן דמעלמא אתיין, א"כ נאסור גם את

התולעים מאותו המין שבתוך הכשר, ונימא דגם הם כאו מעלמא ונכנסו מן המעים לתוך הכשר. ומכל שכן בנדון דידן שחכמי הטבע אומרים שתולעים הללו שבתוך הכשר באים מעלמא ודאי שיש לחוש לדבריהם, ואין זו סתירה לדברי חז"ל שאמרו שתולעים שבתוך בשר הדג מיניה קא גבלי ושרי, דבכמה ענינים מצינו שנשתנו הטבעיים, ובודאי שיש לחוש לאיסור. ואף אם נימא דבשעה דאתיין מעלמא אינם נראים לעין, מ"מ אסורי דלא מצינו ראייה להתיר אלא היכי דתחלת ברייתם הוא מכח ההיולי של הדגים, וכמש"כ החזו"ן איש ז"ל לענין שרץ שבכלים, אבל כשבאו מעלמא בקטנותם אף שאינם נראים לעין אין שום יסוד להתיר, ומכל שכן שיש לחוש שבשעת ביאתן מעלמא כבר ניכרים לעין, ודאי דאין בזה שום יסוד להתיר, והן אסורים.